

CENTRAL EUROPEAN UNIVERSITY, BUDAPEST
DEPARTMENT OF MEDIEVAL STUDIES

Budapest V., Nádor utca 9, 1051
Tel: (36-1) 327-3051 Fax: (36-1) 327-3055
E-mail: klanicz@ceu.hu

Opponensi vélemény Csukovits Enikő *Magyarországról és a magyarokról. Nyugat-Európa magyar-képe a középkorban* c. akadémiai doktori értekezéséről

Csukovits Enikő olyan témát választott disszertációjához, amely mindig is foglalkoztatta a magyar történetírást, és amely körül a közelmúltban újra megélénkültek a kutatások - de amelyről monografikus feldolgozás - a számos részeredmény ellenére - eddig még nem született. A disszertáció ennek a hiánynak a pótlását tűzte ki célul, és ehhez egy széles körű anyaggyűjtés nyomán egy új szempontú tematikus rendszerezéssel látott hozzá. Első megközelítésben ahhoz, hogy a Magyarországról alkotott kép megfelelő kontextusba kerüljön, áttekintette az európai "földrajzi megismerés" alakulását az antik kezdetektől a középkor végéig. Egy második "bevezető" fejezet pedig részletesen számba vette és rendszerezte mindazokat a történelmi forrásokat, amelyek a "külföld", pontosabban a "Nyugat" Magyarországról alkotott - változatos részletességű, pontosságú - ismereteiről tanúskodnak. A disszertáció elemzései erre a "talapzatra" épülnek, és öt kérdéskört járnak körül, minden esetben néhány konkrét, reprezentatív példa kiválasztásával, részletesebb vizsgálatával: 1. Magyarország helye a középkori Európában (a T-O térképek, illetve két késő-középkori földrajzi leírás alapján); 2. A magyar királyok megítélése (három kiválasztott uralkodó, Nagy Lajos, Zsigmond és Mátyás egy-egy jellegzetes forráscsoport tükrében); 3. Magyarország, mint ellenség négy elhúzódó háborús konfliktus (a velencei, a nápolyi a török és az osztrák háborúk) néhány kiválasztott forrása leírásában; 4. Magyarország népeiről, valamint a magyarokról mondott ítéletek a verses mondókákban valamint a követek és az utazók beszámolóiban; 5. két nagy korabeli könyvtár magyar vonatkozású ismereteanyaga. Mindezt egy tömör, 9 oldalas összefoglalás összegzi.

Előre bocsátom véleményem lényegét: a disszertáció nagy mennyiségű új kutatással, értékes megfigyeléssel, következtetéssel gazdagítja történettudományunkat, kiváló, eredeti, gondosan megírt munka, nagy élvezettel olvastam, melegen javaslom ennek alapján a doktori cím odaítélését.

A következőkben részletesen végigveszem a Csukovits Enikő általt tárgyalt történeti problémákat, forrásokat, szakirodalmat, szemléleti kérdéseket. Vitatkoznivalóm vagy korrekcióra irányuló megjegyzésem nem nagyon akad, néhány kiegészítési javaslatot viszont felvetnék (bát tudom, hogy a téma szinte végtelen). Végezetül pedig összefoglalom reflexióimat a disszertáció egészének struktúrájáról, és kutatott problémájáról, "Nyugat-Európa magyar-képéről".

Kezdjük a földrajzi megismerés történetével. Csukovits Enikő a két legendás antik utazó, Odüsszeusz és Nagy Sándor történetével és annak középkori visszhangjával kezdi áttekintését. A tömör, informatív leírást gondosan összeválogatott nemzetközi szakirodalom, a korszerű forráskiadások mellett a magyar fordítások és - ahol lehet - a klasszikusokra utaló magyar adatok egészítik ki: az Odüsszeuszra utaló Janus Pannonius és további reneszánsz kori magyar szerzők idézetei. A források, adatsorok bemutatásának ez a rendszere jellemzi az egész disszertációt. A földrajzi gondolkodás ókori kezdeteinek (Sztrabón, Pomponius Mela, Plinius, Ptolemaiosz, Solinus) bemutatása nyomán olyan területet érint, a középkori turizmus első formájának számító zarándoklatokét, amelynek Csukovits Enikő jelenleg legjobb magyar szakértője. Ezt a "fegyveres zarándoklat", a keresztes hadjáratok irodalmának elemzése követi, s az ennek nyomában bekövetkező robbanásszerű gyarapodás a kor földrajzi ismereteiben, amely megnyitja a kaput a mesés Kelet felfedezéséhez, a domonkos és ferences misszionáriusok, köztük Julianus barát felfedezőútjához, vagy később Marco Polo utazásaihoz. A késő-középkori, csodákkal kiszínezett utazás-irodalom (János pap országa, Mandeville utazásai) után érkezünk meg a modern földrajzi szemlélet megalapozóihoz, Pierre d'Ailly, Guillaume Fillastre és Aeneas Silvius Piccolomini munkáihoz.

Nem fogom ilyen részletességgel folytatni Csukovits disszertációjának bemutatását, csak érzékeltetni szeretném az itt megismerhető kép gazdagságát. (Néhány apró kiegészítés jutott csak eszembe, amit talán érdemes lenne bevenni még. Odüsszeusz utazásának számtalan rekonstrukcióját áttekinti Armin Wolf és Hans Helmut Wolf: *Die wirkliche Reise des Odysseus. Zur Rekonstruktion des homerischen Weltbildes*, München, 1990. és a közelmúltban magyarul is megjelent Umberto Eco könyv *A legendás földek és helyek története*, Budapest, 2013., amelyben sok érdekes eszmefuttatás és adatsor található a Csukovits által is tárgyalt földrajz-történeti szereplőkről, egyebek között Odüsszeusz és Nagy Sándor utazásairól. A XIII. századi, Kelet felé történő "nyitás", a pogány kunok megtérítésének koldulórendi szereplőivel kapcsolatban javasolnám, hogy használja fel Berend Nóra - nemrég magyarra is lefordított könyvét is: *A kereszténység kapuja. Zsidók,*

muszlimok és "pogányok" a középkori magyar királyságban, 1000 k - 13000 k., Máriabesnyő, 2012.)

A Magyarország-képre vonatkozó források számbavétele szintén alapos munka. Csukovits itt támaszkodni tudott az elődök - így Pór Antal, Balogh István, Eckhardt Sándor és mindenekelőtt Gombos F. Albin, vagy a közelmúltban Csernus Sándor és mások - adatgyűjtésére. Ugyanakkor jelentős számú eddig ilyen összefüggésben még nem vizsgált szöveggel tudta feldúsítani mindezt - zarándok-beszámolókkal, kisebb krónikák sorával, követjelentésekkel, földrajzi leírásokkal - elsősorban a középkor utolsó két évszázadából. Nyilvánvaló, hogy ez az impozáns adattömeg még ennél is tovább szaporítható, de Csukovits gyűjtését a jelenlegi tudásunk megbízható összegzésének tartom, amit csak elenyésző számú további adattal tudnánk kiegészíteni. (Megfontolásra javaslok például a továbbiak tekintetbe vételét: Attila magyarokhoz kapcsolt középkori mítoszával kapcsolatban (73. old.) Eckhart klasszikus tanulmánya mellett a Franz H. Bäuml és Birnbaum Marianna által kiadott kötetet: *Attila. The Man and His Image* (Bp. 1993), valamint Bozóky Edina friss monográfiáját: *Attila et les Huns. Vérités et légendes* (Paris, 2012); a pápai legátusoknál (100.old.) Kiss Gergely tanulmányait; a budai olasz kereskedő-kolóniával kapcsolatban (109. old.) Prajda Katalin és Arany Krisztina újabb kutatásait.)

Lássuk most már, milyen megfigyeléseket tett Csukovits Enikő az összegyűjtött földrajzi és történelmi források alapján, mit mutattak meg a "Magyarország változó tükörben" címmel összefoglalt részvizsgálatok?

Elsőként Magyarországnak a középkorban szokásos T-O térképeken történő feltüntetését (vagy hiányát) veti össze más nemzetek pozíciójával, hogy ezáltal kapjon választ arra, hol helyezkedett el az európai nemzetek "rangsorában", mennyire tartották jelentősnek, hogy a korlátozott helyen kiírják a nevét. E kérdéskörben Csukovits figyelemre méltó kutatást folytatott: a függelékben 26 olyan mappae mundi hivatkozását gyűjtötte össze, ahol szerepel Ungaria/Hungaria illetve Pannonia, megállapítva, hogy ez a szám "többszöröse Kelet-Európa egyéb országai említésének" (142. old.), és utána gondos kritikai mérlegeléssel dönti el, mekkora jelentőséget tulajdoníthatunk ennek a megfigyelésnek. (Megjegyzendő, hogy a mappae mundi kérdéskörében újabban Felicitas Schmieder folytat nemzetközi összehasonlító vizsgálatokat, akinek megfigyelései az *Europa und die Fremden. Die Mongolen im Urteil des Abendlandes vom 13. - 15. Jahrhundert*, Sigmaringen 1994. c. könyvében és azóta folytatott kutatásaiban a disszertáció tematikájának egészével kapcsolatban is felhasználhatóak lennének; legújabbán, a disszertáció benyújtása után jelent meg egy újabb fontos

összefoglaló munka Marcia Kupfer: *Mapping Medieval Geographies. Cartography, theology and dilactio speculationis*. Cambridge, 2014.)

Ugyanennek a problémának, a Magyarország jelentőségéről alkotott képnek a megközelítésére egy második körben Csukovits egy névtelen francia domonkos barát 1308-ban írt *Descriptio Europae Orientalis* című, művét veszi szemügyre, amelyet IV. (Szép) Fülöp francia király testvéröccse, Valois Károly (sikertelen) bizánci trónszerzési kísérletével, és egy ezzel kapcsolatos keresztes hadjárat tervével összefüggésben készíttethettek. (Ezzel az eseménysorral kapcsolatban egyébként felhasználni javaslom Elisabeth Malamut tanulmányát a 2007-es szegedi Anjou-diplomáciáról rendezett francia-magyar konferencia anyagából : Byzance, Serbie et les Angevins de 1308 à 1366 et le bouleversement de l'échiquier géopolitique dans l'Orient chrétien. In Zoltán Kordé - István Petrovics, eds., *La diplomatie des états angevins aux XIIIe et XIVe siècles. Actes du colloque international de Szeged, Visegrád, Budapest 13-16 septembre 2007*, Roma-Szeged, 2010. 141-154.) A *Descriptio* jól ismert forrás a magyar és a nemzetközi historiográfiában, Csukovits elemzése annyiban kíván újat nyújtani, hogy összehasonlítja egymással a leírásban szereplő különböző országok értékelését, és ebben a viszonyrendszerben próbálja kirajzolni Magyarország pozícióját, megállapítva, hogy egy ilyen összevetésben, a gyakori hivatkozásban derül ki igazán az a jelentőség, amit a szerző ennek az országnak tulajdonított: hogy "egyike a világ legnagyobb országainak" (150. old.). A harmadik esettanulmány a második meghosszabbítása, egy több, mint másfél évszázaddal későbbi mű, Aeneas Sylvius Piccolomini (II. Piusz pápa) két részből álló geográfiai-történeti főműve, a *Cosmographia* második, *De Europa* c. kötetében (megj. 1490.) a Magyarországról szóló részek európai összehasonlításban történő elemzése, mely hasonló, ezt megerősítő konklúziókkal zárul: "Magyarország a kontinens vezető országaival azonos súllyal szerepelt valamennyi forrásunkban". (159. old.)

Egy ország jelentőségét a középkorban nagy mértékben egy-egy nagy uralkodó hírneve alapján ítélték meg, ez indokolja a vizsgálódás második körét, melyben - saját történészi érdeklődésének megfelelően - három késő-középkori uralkodót, Nagy Lajos, Zsigmond és Mátyás reputációját veszi szemügyre Csukovits, egy-egy jellegzetes forráscsoport alapján (utalva más, hasonlóan fontos, és a "külföld" által is sokat emlegetett uralkodók, pl. Szent István európai hírnevére is). I. (Nagy) Lajos megítélésének megismerésére egy Kardos Tibor óta sokat tanulmányozott, újabban kritikai kiadásban is hozzáférhető forráscsoport, a firenzei kancellária hivatalos levelezése ad lehetőséget, mindenekelőtt a híres humanista kancellár, Coluccio Salutati szövegei, valamint a Villani-krónika bejegyzései. Zsigmond császár jellemzésére az Aeneas Sylvius Piccolomini által rajzolt portré szolgál támaszul (mely a *virii illustri* sorában őt ábrázolja elsőként), Mátyás király hírnevét -

újszerű, szellemes ötlettel - a XVI. századi itáliai novellaíró domonkos szerzetes, Matteo Bandello két novellája alapján mutatja be. Végül pedig egy elképzelt magyar uralkodó, a XV. század végi francia lovagregény-hős Charles de Hongrie portréja szolgál támpontként a magyar uralkodó státusának kortárs európai megítélésére. Csukovits minden esetben külön-külön is indokolja forráskiválasztását, és elismerem, hogy ez az összeállítás nemcsak szórakoztató, de leleményes és újszerű is: a kortárs ítéletalkotás olyan forrásait használja ki, melyek egy-egy sajátos nézőpontot, ítéletrendszert mutatnak fel.

Ezen a ponton mégis maradt egy-két hiányérzetem. Az egyik, hogy e műfajok sajátos optikájának, sztereotípiáinak több figyelmet szentelhetett volna. A humanista levelezés témaköre például egy hasonló intenzitással kutatott nemzetközi tudományterület, mint pl. a mappae mundi: olyan jelentős szerzők foglalkoznak vele, mint Anthony Grafton, Claudio Guillén, Lisa Jardine - a közelmúltban Almási Gábor készített róla egy jó összefoglalást: *Humanistic Letter-Writing*, in: *European History Online (EGO)*, published by the Institute of European History (IEG), Mainz 2010-12-03. URL: <http://www.ieg-ego.eu/almasig-2010-en>. Hasonlóképp önálló, Ciceróra visszamenő műfajt alkotnak a "viri illustri" gyűjtemények, amit Csukovits jelez is, de nem foglalkozik a műfaj sajátos ábrázolási módjával, szakirodalmával, mint a novellaműfajával sem Bandello kapcsán; megelégszik az ott olvasható leírások bemutatásával, más történeti forrásokkal történő összevetésével.

A másik hiányérzetem az, hogy miközben érdekes kísérlet ezeknek a jelentős uralkodóknak az európai hírnevét egy-egy sajátos eddig ilyen kontextusban nem használt forráscsoport segítségével megvilágítani, szükség lett volna egy, az itt kapottnál részletesebb összképre is, ahová beilleszthetjük ezt az információt - enélkül nem elég kielégítő a végkövetkeztetés e királyok "egyértelműen komoly tekintélyéről" (194. old.). Nagy Lajos esetében a firenzei nézőpont mellett érdekes lett volna utalni a nápolyi vagy a velencei ítéletekre (ezt csak részben pótolja a következő fejezetben e két miliőről olvasható, nem Lajos-szemponturna elemzés). Lajosról érdekes kép bontakozik ki azokból a dokumentumokból is, amelyek a sienai polgárcsaládból származó, de magát "elcserélt gyermeknek", valójában az utolsó Capeting leszármazottnak tartó francia trónkövetelő, Giannino di Guccio 1359-es budai tartózkodásáról maradtak fenn, ahol Nagy Lajos segítségét próbálta - végülis eredménytelenül - elnyerni a francia trón megszerzéséhez. (V.ö. Pór Antal: *Nagy Lajos magyar király viszonya Giannino di Guccio, francia trónkövetelőhöz*. *Értekezések a történettudományok köréből*, XV. köt. 9. szám [1892]; Tommaso di Carpegna Falconieri: *L'uomo che si credeva re di Francia. Una storia medievale*. Bari, 2005.) Az itáliai kép mellett pedig érdemes lett volna felvillantani, legalább egy-két szintetikus áttekintésre hivatkozva (pl. S. B. Vardy & G. Grosschmid & L. S. Domokos, eds.: *Louis the Great. King of Hungary and*

Poland, Boulder - New York, 1986), hogy tudunk-e valamit Nagy Lajos távolabbi nyugat-európai híréről.

Zsigmondról és Mátyásról is hasonló dolgokat lehetne említeni. Az előbbinél Csukovits jogosan hívja fel a figyelmet arra, hogy Aeneas Sylvius Piccolomininél összemosódik a német király, a német-római császár és a magyar király képe (nem is beszélve cseh királyi rangjáról!) (176. old.), de ezek után meglepszik annak hangsúlyozásával, hogy "magyar királyi címéről sehol nem feledkeztek meg", s hogy "legszorosabban Magyarországhoz kötődött". A disszertáció argumentuma szempontjából érdekesebb lenne Aeneas Sylvius Piccolomini róla alkotott képét nemcsak Thuróczyval, hanem cseh, német, francia, olasz forrásokkal, vagy a két egyetemes zsinat, Konstanz és Basel híradásaival is egybevetni - vagy akár csak vázlatosan utalni rájuk (erre jó anyagot adhat a Jozef Macek, Marosi Ernő és Ferdinand Seibt által kiadott tanulmánykötet: *Sigismund von Luxemburg. Kaiser und König in Mitteleuropa 1387-1437*, Warendorf, 1984; valamint a 2005-6-os kiállítás-katalógusok és konferenciakötetek). Mátyásnál a 2008-as monstre konferenciák szintén bőséges hivatkozási rendszert kínálnak a Bandello-szövegekből kibontott uralkodókép kontextualizálásához. (Magyarországi Károly irodalmi alakjával kapcsolatban csak egy bibliográfiai adat: a magyar királyi származás "mesés" toposzával foglalkozó Falvay Dávid ott idézett tanulmánya időközben alaposan kibővített formában megjelent könyv-alakban: *Magyar dinasztikus szentek olasz kódexekben*, Bp. 2012.)

A vizsgálódás harmadik köre a "Magyarország, mint ellenség" hasonló erényeket mutat, mint a megelőző részek: egy-egy jól kiválasztott krónika, vagy azok csoportja négy különböző hadszíntéren négy különböző oldalról mutatja be a XIV-XV. század során szinte folyamatosan háborúskodó magyarokat. Két - magyar vonatkozásban még nemigen hasznosított - velencei krónika, Enrico Dandolo és Giorgio Dolfín a Velencével folyó XIV. századi háborúskodás folyamán alakuló véleményekről ad képet (egyúttal újabb értékes adatokat szolgáltatva a magyarokkal is egybekapcsolt Attila-mítoszok itáliai alakulásáról és a Zára birtoklásáért folytatott elhúzódo harcáról). A nápolyi küzdelmek kapcsán Domenico da Gravina - már Arany János, Miskolczy István és Bellér Béla által is kiaknázott - krónikájának adatgazdag leírásait használja Csukovits, joggal állítva párhuzamba ezt a leírást a majdnem kortárs Jean Froissart művével (azzal a jelentős különbséggel, hogy Domenico da Gravina műve sok évszázadon át ismeretlen maradt). Az 1440 körüli al-dunai törökellenes harcokról a burgundiai Jehan de Wavrin Kropf Lajos és Nicolae Iorga óta a magyar és a román történetírás által nagy becsben tartott krónikájára támaszkodik, amelyet a közelmúltban Csernus Sándor is feldolgozott, Mátyás király idejének ausztriai háborúskodásairól pedig Jakob Unrest krónikája alapján fest képet. Ezekben az elemzésekben értékelem, hogy

Csukovits mindvégig arra törekszik, hogy a sztereotípiák mögé lásson, számbaveszi a krónikások - szövetségi vagy ellenséges viszonyuk által meghatározott - pozitív és negatív reakcióit, leírásait, és folyamatos kritikai mérlegeléssel próbál közelíteni egy objektívnak mondható képhez.

A disszertáció tulajdonképpen témafelvetéséhez legközelebb a negyedik témakör jut el, mely a "Magyarország népeiről", azok sokféleségéről a "külföldiek" által alkotott kép rövid (talán túl rövid) felvillantása után a "magyarokról" kialakított nemzetkarakterológiai sztereotípiákat elemzi két forráscsoport, a Hans Walther által összegyűjtött "verses mondókák", valamint a Mohács előtti évek kivételesen gazdag (nemzetkarakterológiai eszmefuttatásokban is bővelkedő) velencei követjelentései alapján, támaszkodva a nemzeti előítéletek történetének kérdésében Ludwig Schmutz, Szűcs Jenő és Kristó Gyula szélesebb középkori perspektívákat felvillantó kutatásaira. Ismét fontos Csukovits értékelése: a XII. századi Freisingi Ottónál felbukkanó és egyes középkorvégi követjelentésekben újra előkerülő negatív jellemzéseket, melyek az irigylésre méltóan gazdag ország lakóit "a világ salakjának" (*la fece del mondo*), hitszegő, csalárd, viszálykodó népnek bélyegzik (248. old.) szembesíti a pozitívabb véleményekkel, megkeresi a XIV-XV. századi jellemzések közös elemeit, és konstatálja, hogy a kibontakozó kép, a "kemény, harcias, kicsit durva nép" (250. old.) nem is állt oly távol attól az önképtől, amit például Werbőczy hangoztatott a *Hármaskönyv* konklúziójában.

A vizsgálódás legutolsó köre két nagy könyvtár Magyarországra vonatkozó ismeretanyagának számbavétele: a kortárs burgundi udvari könyvtár, és a valamivel későbbi állapotot tükröző csehországi német származású, de Magyarországon élő Hans Dernschwam könyvtára. A megközelítés szempontja ezúttal is leleményes: szükség van a disszertáció elemzéseiből kibontakozó kép bizonyos korrekciójára, mert az ott elemzett források egy jelentős része a korban nem volt széles körben hozzáférhető, vagy olykor egyáltalán nem. A bennük leírtak tükrözték ugyan a szerzőik gondolkodását, de hatni nem mindig hatottak. Ahhoz, hogy tudjuk, milyen alapokból építkezhetett egy-egy milió ismerete Magyarországról, meg kell vizsgálni, hogy a legjobb könyvtárakban mi állt az olvasók rendelkezésére. Megtudjuk: hiába érdeklődtek intenzíven - törökellenes keresztes terveik jegyében - a burgundi hercegek Magyarország iránt, kevés ismeretük lehetett róla amúgy kitűnő könyvtárukból. És Dernschwam könyvtárának ehhez képest imponáló gazdagsága nemcsak a "helybéli" fokozott érdeklődését jelzi, hanem mindenekelőtt az ismeretanyag (benne az antik, középkori és reneszansz geográfia) egy olyan újféle kiszélesülését, amely csak a könyvnyomtatás felfedezése után vált lehetségessé.

A disszertáció eredményeit az összefoglalás szintetikus történeti narratívába rendezi: hogyan alakult a honfoglaló "pogány" magyarokról alkotott - szélsőségesen negatív - kép, a XI-XIII. századi ambivalens megítélések nyomán a középkor utolsó századaiban. Megállapítja, hogy ad hoc jellegű, nem összegződő tudásra tehetett csak szert "a kontinens nyugati felének lakója" a késő-középkorban is, amit azután csak a XV. századtól kezdve rendszereznek olyan igényesebb leíró geográfiai-történeti munkák, mint Aeneas Sylvius Piccolomini vagy Petrus Ransanus munkái. Végül az ország értékelésének tragikus aktualitást ad a török veszély, majd a mohácsi katasztrófa. Bemutatja, hogy az alkalmankénti negatív étékképek ellenére az összkép alapvetően pozitív, mely kiemeli az ország gazdagságát, egyes uralkodók nagy hatalmát és a magyar katonák harci erényeit.

Opponensi véleményem lezárásaként engedtessek meg, hogy visszapillantsak a mű egészének a fogalmi kereteire, és felvessek még néhány kritikai szempontot és továbbgondolási lehetőséget.

Az első ilyen általánosabb gondolat: mit értsünk Nyugat-Európán? A disszertáció címének ez az eleme semmilyen formában nem köszön vissza a disszertációban magában, sem a középkori Európa-gondolatról vagy azon belül a Nyugat-Európa (*Europa Occidens*) fogalmáról született tengernyi szakirodalomra való bármiféle utalásban, sem azoknak a forrásoknak a területi megoszlásában, amelyek elemzésével Csukovits Enikő bemutatja a "magyar-kép" középkori alakulását. Ami az utóbbi problémát illeti, lehetne reklamálni: hol vannak az angol vélemények (amit a közeműltban Laszlovszky József, Bárány Attila és Papp Zsuzsanna részletesen feldolgozott: *Angol-magyar kapcsolatok a középkorban*, Máriabesnyő, 2008), vagy hol vannak a spanyolok (amiről Gábrriel Asztrik, majd Vajay Szabolcs írt annak idején), vagy Németalföld, vagy a szélesebben értelmezett német föld képviselői? Pedig épp a disszertáció által tárgyalt korban, a konstanzi és a baseli zsinatokon kezd körvonalazódni egy olyan nagyobb nyilvános tér, amelyben már tényleg lehetne értelmezni azt, hogy Nyugat-Európa egyféle vélemény-alkotó közösség, amibe az itt felsoroltak mind beletartoznak - de ide tartozik a skandináv Észak is: Svédország, Dánia, Norvégia. Távol álljon tőlem, hogy a források e szélesebb körét számonkérjem a disszertáción, amely egy szűkebb, logikusabb, konzisztens egységet mutat be, azokat, akik nyugati, és délnyugati szomszédként valóban közelebbi kapcsolatban voltak országunkkal, és ezért is lehetett mértékadó a rólunk alkotott véleményük - a további "Nyugat" részeként egyedül Franciaország csatlakozik ehhez az együtteshez. De akkor talán meg kellene változtatni a disszertáció címét.

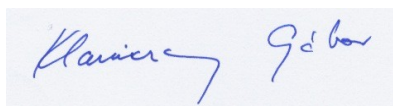
Annál is inkább, mert ami a Nyugat-Kelet megkülönböztetést (és esetleg Közép-Európa, Közép-Kelet-Európa ezen belüli különválasztását) illeti, ennek nemcsak historiográfiai jelentősége van, de ki kell használni az elemzés szempontrendszerére is. A magyarokról alkotott véleményekben, az őket

barbárnak, civilizálatlannak tartó "nyugati" utazók kritikus szavaiban ugyanis - ha innen nézzük - közrejátszhatott egy olyan meggondolás is, hogy a magyarokat "durvaságát" annak tudták be, hogy azok a "keleti" (hun, szittya) barbárság képviselői - mint ők magukról mondták is -, és hogy Európa határvidékén élnek, ahova a civilizáció és a kereszténység nyugatról érkezett, megkésve, és még nem eléggé hatotta át a társadalmukat. Ennek a problémakörnek nem sok nyoma van a disszertációban. Azért mert nem is volt ilyen középkori vélemény Csukovits Enikő szerint? Ez is érdekes eredmény lehetne, ha mint probléma felvetődne. De azt is meg tudom érteni, ha idegenkedik ettől a - többek között Szűcs Jenőre visszavezethető, bizonyos értelemben evolucionista - gondolatkörűtől, ha nem kíván ebbe itt belebonyolódni. De akkor valóban ki kellene hagyni Nyugat-Európát a címből. Viszont esetleg érdemes lenne meggondolni, hogy egy második körben nem volna-e érdemes Magyarország északi, keleti, délkeleti szomszédait (cseheket, lengyeleket, románokat, bulgárokat, görögöket, sőt: törököket) bevonni egy ilyen szempontú vizsgálatba.

Egy utolsó probléma: a "magyar-kép"-ből hol maradt a kép? A disszertáció címlapján reprodukált és az előszóban idézett XIV. századi strasbourg-i falképet leszámítva a disszertáció, miközben a szöveges forrásokból figyelemre méltóan sokszínű és gazdag választékot von be vizsgálatába, a képi forrásokra nem terjed ki a figyelme. Pedig a képi ábrázolás a geográfiai munkák, térképek egyik lételeme, ezen túl a nemzeti sztereotípiák egyik megnyilvánulási módja is, a fiziognómiától a viseletig, a női szépség megnyilvánulásaitól a harcosok fegyverzetéig. Csak egy példa: mennyivel teljesebb lehetett volna Zsigmond király jellemzése, ha a róla született leírások mellé oda kerülnek a róla készült portrék is!

De hiba lenne egy kiváló munkán azt számonkérni, amivel nem kívánt foglalkozni, elnézést kérek, hogy eleget kellett tennem az "ördög ügyvédje" feladatának. Most, befejezésül még egyszer visszatérnék a mű érdemeire. Csukovits Enikő munkája a magyar történeti kutatás egy fontos, sokat művelt területén impozáns mennyiségű új forrásanyag összegyűjtésével és új szempontrendszer szerinti elemzésével megalkotta e problémakör első szintetikus tárgyalását. Az olasz, francia, osztrák és német források legfrissebb kritikai kiadásain és a hazai és nemzetközi tudományosság mértékadó munkáin alapuló elemzései mintaszerűen kritikus és kiegyensúlyozott következtetésekhez vezettek - remélem, hamarosan könyvként is a szélesebb nyilvánosság elé kerülnek. Mindezek alapján melegen javaslom számára az MTA doktora cím odaítélését.

Budapest, 2014. február 27.

Klaniczay Gábor
az MTA doktora